

The Affinity Between Humans and Animals in Naturalistic Works: A Brief Look at Sadegh Chubak's Short Story "Atma, My Dog"

Hosein Arian¹ Mehri Talkhabi^{1*}

1- Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

DOI: [10.22080/rjls.2024.26456.1448](https://doi.org/10.22080/rjls.2024.26456.1448)

Abstract

Sadegh Chubak, as one of the most prominent Iranian writers, has secured a distinguished position in Persian literature through his works in the realm of Naturalism. This article aims to examine the traces of Naturalism in one of Chubak's works "Atma, My Dog" by analyzing the manifestations of one of the major characteristics of this literary school: the affinity between humans and animals. As such, the objective of this study is to explore Chubak's narrative technique in depicting the human predicament under the influence of Naturalism. Findings of this research suggest that Chubak's intention in creating this story is to prompt the reader to reflect on the shared psychological motivations between humans and animals. In doing so, he portrays humans as physiological systems governed by instinct. Chubak's Naturalistic perspective implies that, like animals, humans act based on their instincts and have no escape from their inevitable fate—except to seek refuge in death. This research has been conducted using a descriptive-analytical method and is based on library studies.

Keywords: Sadegh Chubak, Naturalism, Animal Instincts, Loneliness, Dependency, Fear, Environmental Determinism.

Introduction

Since Chubak's representation of the world in his works is shaped by a deep reflection on a specific type of relationships, constraints, and barriers that have always entangled the lives of both humans and animals—offering no path to salvation—this study seeks to address a fundamental question: How does the short story "Atma, My Dog" portray the tormented psyche of both humans and animals, trapped by their instincts and inescapable conditions? In most of Chubak's works, fears, compulsions, and pathological habits deprive his characters of their agency, leaving them ensnared by their most basic needs. The relationships among his characters are paradoxical: while they are deeply dependent on one another, they simultaneously harbor resentment and disgust. These toxic relationships, alongside their contradictory emotions, render them powerless, as they lack the ability to escape or alter their circumstances—trapped in a form of captivity from which only death can set them free. Chubak's depiction of such emotions and thoughts is both profoundly creative and thought-provoking.

* **Corresponding Author:** Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities and Arts, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. Email Address: mehri.talkhabi5458@iau.ac.ir

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

In “Atma, My Dog”, Chubak meticulously explores the similarity between human and animal conditions, delivering an artistic portrayal devoid of moral or idealistic preconceptions. His descriptions remain impartial, free from judgment, morality, or sentimentality. This objective representation of a lonely, helpless human and an abandoned, dependent dog unveils astonishing parallels between human and animal existence. The starkness of this depiction instills a deep-seated fear born of disorder, dependency, helplessness, and despair in the reader’s mind.

Research Questions and Methodology

This research follows a descriptive-analytical method based on library research. First, relevant sources were collected, studied, and annotated. The notes were then organized and classified, followed by an analytical examination of the gathered evidence. Finally, findings were compiled and structured into the final paper. This article aims to answer the following questions:

1. Through what narrative elements does the story convey the shared themes of helplessness, dependency, and inevitability in both humans and animals?
2. How does the story contrast social norms, moral conventions, and biological determinism with environmental pressures?
3. Is the depiction of human and animal existence as ugly, filthy, dependent, and lonely a reflection of the author’s realism or his pessimism?
4. To what extent do the animalistic instincts of human characters help establish the affinity between humans and animals?
5. How does Chubak’s naturalistic narration of a solitary human and a dependent animal reinforce their psychological and existential resemblance?

Findings and Conclusion

Based on the present study, the following conclusions can be drawn:

The similarities between human and animal vulnerability, dependency, and inevitability in “Atma, My Dog” are conveyed through themes of survival struggles, the dominance of the body over the soul, and biological determinism. By adhering to the principles of Naturalism, Chubak enhances the impact of his narrative through an unflinching focus on the ugliness of life and the bleak captivity of his characters. His meticulous attention to detail in scene construction and internal monologues further reinforces his Naturalistic depiction of the deep affinity between human and animal existence. Overall, the story portrays characters lost in confusion and despair, trapped in inherited beliefs, ingrained habits, pessimism, and deep-rooted fears, unable to break free from their chains of captivity.

The story suggests that humans, like animals, are not entirely governed by social norms, conventions, or moral beliefs. Rather, their primary driving forces are biological determinism and environmental pressures. Through his implicit analysis of the protagonist’s loneliness, suffering, and confusion, Chubak illustrates that, despite all human claims of superiority, individuals are fundamentally physiological systems that unknowingly march toward self-inflicted demise.

With his Naturalistic perspective, Chubak presents human and animal life with remarkable precision and depth. His portrayal of a bleak, filthy, dependent, and lonely existence stems from his realistic worldview, shaped by Naturalist philosophy. The two main characters of the story are broken and tormented, victims of past experiences and deteriorated

relationships. Both are devoid of any meaningful connection with the world. The narrator is an empty shell of a human being, merely a shadow of his former self, just as Atma, due to its circumstances, is reduced to a shadow of a dog. Both have lost their connection with reality.

In exploring the affinity between humans and animals, Chubak gradually intertwines animal psychology with human psychology, merging their pains and emotions. Through this, he establishes loneliness and anxiety as fundamental aspects of both human and animal existence, demonstrating their shared fate of captivity and inescapable cycles. Ultimately, Chubak's Naturalistic approach presents human and animal destinies as parallel forms of bondage and subjugation. By immersing the reader in the inner world of an animal—its dependency and degradation—he exposes the similarity between human and animal suffering. Furthermore, he challenges religious narratives that place humans above all creatures, suggesting instead that humans, like animals, are not beings of spirit but merely biological systems governed by neural processes. Chubak dismantles the divide between body and soul, arguing that since the body is enslaved by heredity and environmental forces, it alone dictates emotional and psychological experiences.

In conclusion, Chubak's Naturalistic narration of a solitary human and a dependent animal, through the depiction of inner conflicts and the dominance of dark impulses, ultimately underscores their psychological and existential similarities. The characters in this story suffer deeply, caught in an internal struggle between life and death. The death instinct pulls them toward an inevitable, self-inflicted end, while loneliness and helplessness suppress their will to fight for life. As a result, they fall into profound distress and anxiety. This inner turmoil manifests in the narrator's actions—rage, hatred, fear, cruelty, and even murder—culminating in the realization that the dog has become the embodiment of his subconscious torment, forcing him to confront his sins. Chubak uses this allegorical story to highlight the origins of human malevolence and the dominance of the death instinct, adding profound Naturalistic depth to his work.

This parallel between human and animal existence, embedded in a Naturalistic worldview, is infused with philosophical undertones. The story engages with fundamental existential questions—death, dependency, helplessness—leading the reader to recognize its resemblance to human life. The narrative's philosophical depth prompts contemplation of human nature, revealing that, in many cases, there is no escape from fate. Humans, in their pursuit of an ideal called freedom, sever attachments only to later mourn their loss. The deafening voice of loneliness reverberates throughout the story, unsettling the characters' minds and leaving them increasingly frail and diminished—until death becomes the only conceivable resolution.

قربت میان انسان و حیوان در آثار ناتورالیستی (نیم‌نگاهی به داستان کوتاه «آتما، سگ من» اثر صادق چوبک)

حسین آریان^۱

مه‌ری تلخابی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۵/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۴/۶

چکیده

صادق چوبک به عنوان یکی از شاخص‌ترین نویسندگان ایرانی، در ارائه‌ی آثاری در قلمرو مکتب ناتورالیسم، توانسته است جایگاهی ویژه برای خود در ادبیات فارسی به دست آورد. این مقاله برآن است که ردپای مکتب ناتورالیسم را در یکی از آثار چوبک به نام «آتما سگ من» مورد بررسی قرار داده، مصادیق یکی از عمده‌ترین شاخصه‌های این مکتب؛ یعنی، قربت میان انسان و حیوان را تحلیل کند. هدف این مقاله، گزارش نحوه‌ی روایت‌گری چوبک از موقعیت بغرنج انسان، تحت تأثیر مکتب ناتورالیسم است. دستاورد مقاله، حاکی از آن است که قصد چوبک از خلق این داستان، به درنگ واداشتن خواننده، در برابر انگیزه‌های مشترک روان انسان با حیوان بوده است و از این رهگذر، او انسان را به مثابه‌ی یک نظام فیزیولوژیکی معرفی می‌کند. نگاه ناتورالیستی چوبک، بیانگر آن است که انسان نیز چون حیوان، بر مبنای غرایز خویش عمل می‌کند و گریزی از سرنوشت محتوم خود ندارد جز آن که به دامن مرگ پناه آورد. این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی، بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای به انجام رسیده است.

کلید واژه‌ها: صادق چوبک، ناتورالیسم، غرایز حیوانی، تنهایی، وابستگی، ترس، جبر محیط.

۱- مقدمه

آثار چوبک، مظهر کامل پیچیدگی‌های روان انسان و نابه‌سامانی‌های محیط است. «آتما سگ من» داستان کوتاهی از چوبک در مجموعه‌ی چراغ آخر است که بیانگر داستان غم‌انگیز تنهایی، درماندگی، راندگی، بی‌بهرگی و وابستگی‌های غریزی موجود در انسان و حیوان است. چوبک در این اثر، بر روی موقعیت نابه‌سامان سگی وابسته تأمل می‌کند و هم‌زمان وضعیت نابه‌سامان و آشفته و وابسته انسان در جهان را نیز به درستی نشان می‌دهد و در این بازنمود خویش، حیوان و انسان را به یک اندازه، تحت تسلط بی‌رحمانه‌ی محیط و جبر بیولوژیک می‌داند.

arian.h@iau.ir

^۱- دانشیار زبان و ادبیات فارسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. رایانامه:

^۲- استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه: mehri.talkhabi5458@iau.ac.ir

۱-۱- بیان مسأله:

از آن‌جایی که بازنمایی چوبک در آثارش، از این جهان، با تأمل بر نوع خاصی از ارتباطات، تنگناها و سدهایی شکل می‌گیرد که زندگی انسان و حیوان همواره بدان‌ها گره خورده است و راه نجاتی نیز در پیش رو نیست؛ از این رو، در بررسی این اثر، برآنیم پاسخی درخور به این مسأله‌ی بنیادین بیابیم و آن این که بازنمایی داستان «آتما سگ من» از روان رنجور و در قید شرایط غریزی و غیرقابل تغییر انسان و حیوان چگونه است؟

در اغلب آثار چوبک، ترس‌ها، اجبارها و عادت‌های بیمارگونه، توان شخصیت‌ها را از آن‌ها ربوده است و آن‌ها را در چنبره‌ی نیازهای اولیه‌شان اسیر کرده است. روابط میان شخصیت‌های داستان‌های چوبک به گونه‌ای است که در عین وابستگی به همدیگر، از هم متنفرند و این روابط سمی در کنار احساسات متناقض، اراده‌ی شخصیت‌ها را عقیم کرده است؛ چرا که توان گریز و تغییر شرایط را ندارند و در اسارتی گرفتارند که هیچ چیز جز مرگ رهایشان نمی‌کند. بازنمایی چوبک از احساسات و افکار شخصیت‌هایی از این دست، بسیار خلاقانه و قابل تأمل است.

در داستان «آتما سگ من»، چوبک بر روی همسانی احوال انسان و حیوان با دقت تمام تأمل می‌کند و گزارشی هنرمندانه به دور از پیش‌پنداشت‌های اخلاقی و آرمانی دارد. توصیفات چوبک در این اثر با بی‌طرفی همراه است و هیچ نوع قضاوت و یا نگاه اخلاقی و احساسی در آن راه ندارد. بازنمایی بی‌طرفانه‌ی زندگی انسانی تنها و ناچار و سگی بی‌پناه و وابسته، منجر به کاوش قرابت‌های شگرفی میان هستی انسان و حیوان می‌شود که البته ترسیم آن به این عریانی، با قدرت تمام، ذهن خواننده را درگیر کرده، ترسی بزرگ از این همه‌پیشانی، نابه‌سامانی، وابستگی، عجز و درماندگی در وجودش رخنه می‌کند.

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

در این مقاله برآنیم به پرسش‌های زیر پاسخ گوئیم:

- اشتراکات میان بی‌پناهی و وابستگی و ناچاری انسان و حیوان با تکیه بر چه عناصری در داستان منتقل شده است؟

- جایگاه عرف و قراردادهای اجتماعی و باورهای اخلاقی در برابر جبر بیولوژیک و فشارهای محیط چگونه تبیین شده است؟

- ارایه‌ی برشی از زندگی زشت، کثیف، وابسته و تنهای انسان و حیوان در این اثر ناشی از واقع‌بینی نویسنده است یا بدبینی او؟

-در تفهیم و تبیین قرابت میان انسان و حیوان، انگیزه‌های حیوانی شخصیت‌های انسانی تا چه میزان یاری‌گر نویسنده هستند؟

-گزارش و روایت‌گری ناتورالیستی چوبک از موقعیت بغرنج انسانی تنها و حیوانی وابسته، چگونه به قرابت و همسانی احوالات این دو می‌انجامد؟

۱-۳- روش پژوهش

این مقاله به روش تحقیق توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای نگاشته شده است. ابتدا منابع و مآخذی که در ارتباط با موضوع پژوهش هستند، تهیه و مطالعه و یادداشت‌برداری شده‌اند. پس از تنظیم و طبقه‌بندی یادداشت‌ها، شواهد، مورد تحلیل و تبیین قرار گرفته و در نهایت مطالب تدوین گشته است.

۱-۴- پیشینه‌ی تحقیق

ز میان انبوه مقالات و کتبی که در باب صادق چوبک و آثارش نگاشته شده است، مشخصاً به اثری برخورد نکردیم که در باب داستان کوتاه «آتما سگ من» از منظر قرابت انسان و حیوان با نگره‌ی ناتورالیستی پرداخته شده باشد، اما در حالت کلی در باب تأثیر ناتورالیسم بر سبک نگارش چوبک، آثار زیر، قابل ذکر است. البته باید افزود، از آن جایی که موضوع این مقاله «قرابت میان انسان و حیوان در آثار ناتورالیستی با تأمل بر داستان «آتما سگ من» است؛ بدیهی است منابعی که در حالت کلی نیز بر روی ناتورالیسم در آثار چوبک تأمل کرده‌اند یاری‌گر ما در این پژوهش بوده‌اند :

نبی زاده اردبیلی (۱۳۹۸) در مقاله‌ی «مردی در قفس عصاره ناتورالیسم چوبک» نشان می‌دهد همه‌ی انگاره‌های مکتب ناتورالیسم در آثار چوبک، به نوعی، بازتاب پیدا کرده است. مواردی چون غیرمختار بودن انسان در هستی، احساس پوچی، استفاده از کلمات زبان محاوره، دوری از اخلاق‌گرایی‌های متعارف، تضاد با باورهای مذهبی، تأمل بر احوال و احساسات حیوانات و در مقابل پایین آوردن جایگاه انسان در حد حیوان.

تلخابی و همکار (۱۳۹۸) در مقاله‌ی «طبیعت‌گرایی چوبک در چراغ آخر» به این نتیجه می‌رسند که چوبک به انگاره‌های ناتورالیسم در آثارش پایبند است و همین امر سبب زشت‌نگاری و بیان دقیق و پر جزئیات زندگی طبقات فرودست جامعه گشته است.

تلخابی و عقدایی (۱۳۹۵) در مقاله‌ی «گزارش ناتورالیستی صادق چوبک از سیمای زن در رمان سنگ صبور»، بر آنند چوبک با نگره‌ی ناتورالیستی خود ترسیم‌گر جهانی است که زن ستیزی در آن موج می‌زند و جایگاه فرودست زنان در آثار چوبک، بی‌تردید تعمیدی است برای به چالش کشیدن اذهان عموم.

حیدری و همکار (۱۳۹۴) در مقاله‌ی «آنیسم و پیوند آن با ناتورالیسم در آثار صادق چوبک» به این نتیجه می‌رسند که آنیسم در آثار چوبک، بازگوکننده‌ی ژرف ساخت ناتورالیستی تفکر و نگرش مؤلف است. عینیت‌گرایی چوبک در پیوند با آنیسم، منجر به باورپذیری بیشتر و تأثیر ادبی عمیق‌تری می‌شود. نوروززاده چگینی و همکار (۱۳۹۳) در مقاله‌ی «ردپای ناتورالیسم در سنگ صبور و زقاق المدق» با معرفی دو رمان «سنگ صبور» و «زقاق المدق» در پی تبیین نشانه‌های مکتب ناتورالیسم در این دو اثر بوده‌اند. مشتاق مهر (۱۳۹۰) در «مطالعه‌ی شکلی و ساختاری داستان‌های صادق چوبک» بر آن است که چوبک در آثارش به زندگی طبقات فرودست می‌پردازد و از زاویه‌دید آن‌ها و از زبان آن‌ها رخدادهای تلخ زندگی را با دقت ترسیم می‌کند.

فهم کلام و دیگران (۱۳۹۰) در مقاله‌ی «بررسی دیدگاه‌های ناتورالیستی زولا و چوبک» بر روی عریان‌نمایی زشتی‌ها در آثار چوبک تأکید دارد.

هم چنین، پیروز (۱۳۸۶) در «درون‌مایه‌های داستان‌های صادق چوبک با تکیه بر رمان سنگ صبور»، بابا سالار (۱۳۸۵) در «صادق چوبک و نقد آثار وی»، زرشناس (۱۳۸۳) در «صادق چوبک و ناتورالیسم فروید زده لمپنی» بر روی فضای ناتورالیستی آثار چوبک تأمل کرده‌اند.

دهباشی (۱۳۸۰) در «مجموعه مقالات یاد صادق چوبک» آژند (۱۳۷۷) در «میراث داستان‌نویسی چوبک» و حسن زاده میرعلی (۱۳۹۲) در «صادق چوبک پیش‌تاز ناتورالیسم در ایران» هر یک زوایای مختلف شیوه‌ی داستان‌نویسی چوبک را تحلیل کرده‌اند.

۲- چارچوب مفهومی

مکتب‌های ادبی، ویژگی‌ها و نظریاتی‌اند که در نتیجه‌ی فرهنگ، اجتماع و سیاست یک دوره‌ی تاریخی در ادبیات یک کشور یا سرزمین ایجاد می‌گردند و در آثار نویسندگان و شاعران نمود می‌یابند، پیروانی پیدا می‌کنند و دوره‌ای هرچند کوتاه را پشت سر می‌گذارند. یکی از این مکتب‌های ادبی، ناتورالیسم است.

۲-۱- ناتورالیسم

«ناتورالیسم، به مفهوم فلسفی، به آن رشته از روش‌های فلسفی اطلاق می‌شود که معتقد به قدرت محض طبیعت است و هرگز طبیعت را آلتی در دست نظم بالاتری نمی‌شناسد.» (سید حسینی، ۱۳۶۶: ۲۰۷)، اما «ناتورالیسم به معنای اخص، برای اشاره به یک جنبش ادبی و هنری در اواخر قرن نوزدهم به کار می‌رود و به سبکی از داستان‌نویسی اطلاق می‌شود که حتی امروز هم برخی نویسندگان برای نوشتن داستان به کار می‌برند.» (لاج، ۱۳۸۹: ۲۹۵)؛ «امیل زولا (Emile Zola)، بنیان‌گذار ناتورالیسم ادبی، بر آن است که تمام

پدیده‌های هستی در طبیعت و در محدوده‌ی دانش علمی و تجربی جای دارند و هیچ چیز در ورای ماده وجود ندارد.» (رادفر، ۱۳۸۳: ۳۰)؛ می‌توان گفت: «ناتورالیسم به معنای توضیح و تشریح اوضاع کلی انسان، در بستر شرایط جبر زمان (محیط) و برپایه‌ی وراثت است و رمان ناتورالیستی، رمانی است که می‌کوشد این نظر تازه درباره‌ی انسان را که او موجودی متعین از وراثت و محیط و فشارهای لحظه است با حداکثر عینیت‌گرایی به نمایش بگذارد.» (فورست، ۱۳۷۵: ۵۱)؛ باید یادآور شد منظور از محیط نه تنها محیط فیزیکی (خاک، اوضاع اقلیمی) بلکه اوضاع سیاسی و اجتماعی را هم شامل می‌شود. یعنی مجموع تمام چیزهایی که ممکن است با ادبیات تماس داشته باشند، ولو از دور.» (ولک، ۱۳۸۵، ج ۴: ۴۸)

می‌توان در یک نگاه کلی، درون‌مایه‌ی اصلی و ویژگی‌های بنیادین داستان‌های ناتورالیستی را چنین فهرست کرد: «دشواری بقا، حیوانی بودن طبع انسان، جبر زیست‌شناختی، تأثیر ناگزیر خصلت‌های ارثی در نگرش و رفتار انسان، ناکامی در اعمال اراده‌ی فردی، توجه به جزئیات و باریک‌بینی و ریزه‌کاری، تقدّم جسم بر روح، مکالمه‌های طولانی، طرح عشق به صورت خواست جسمانی و جنسیتی و به عنوان یک تجربه‌ی مشروع.» (سید حسینی، ۱۳۶۶، ج ۱: ۴۰۹-۴۰۸)

۲-۲- صادق چوبک

صادق چوبک (۱۳۷۷-۱۲۹۵ ش) یکی از نویسندگان توانای ایران است. اگرچه او در آثارش از نویسندگان غربی چون همینگوی، فاکنر و هنری جیمز بسیار تأثیر گرفته است؛ (نک. باباسالار، ۱۳۸۵: ۱۳۸)؛ اما روح ایرانی و مصایب زندگی ایرانی از آثارش جدایی‌ناپذیرند. چوبک کارش را با داستان کوتاه و نمایشنامه‌نویسی آغاز و سپس آثار بلند داستانی خود را خلق کرد. از آثار چوبک می‌توان به «تنگسیر»، «خیمه شب بازی»، «انتری که لوپیش مرده بود»، «روز اول قبر»، «چراغ آخر»، «سنگ صبور» اشاره کرد. «نگاه بی‌طرفانه و بی‌ترحم چوبک به فساد و زشتی، برای خوانندگان ایرانی که از نگرش احساساتی و مواعظ اخلاقی نویسندگان خسته شده بودند، از عوامل مهم شهرت اوست.» (میرعایدینی، ۱۳۸۰: ۲۴۱)؛ «صادق چوبک در داستان نویسی کوتاه فارسی، مسیر جدیدی را پیش رو می‌نهد. او با جملات کوتاه خود تصاویری به مهارت و کمال جزیی‌نگری مینیاتوریست ایرانی نقش می‌زند.» (دهباشی، ۱۳۸۰: ۳۴)

۲-۳- تأثیر ناتورالیسم در سبک نگارش چوبک

«هم‌زمان با تغییر و تحولات چشمگیر در فرانسه و ظهور مکتب ناتورالیسم و نوع نگرش پیشوایان این مکتب به انسان و محیط پیرامون خویش، در ایران نیز با انقلاب مشروطه، تحولاتی اساسی و بنیادین در روح نویسندگی و طرز تفکر نویسندگان پدید آمد. دگرگونی‌های اجتماعی این دوره، نه تنها بافت نثر فارسی را در

شکل و محتوا تغییر داد، بلکه موجب ظهور داستان کوتاه به تقلید از ادبیات غرب شد و نویسندگان برجسته‌ای در زمینه‌ی داستان‌نویسی پا به عرصه گذاشته و آثار بزرگ و ماندگاری را در این قالب پدید آوردند. بی‌شک صادق چوبک، از جمله نویسندگان شاخص پس از مشروطه بود که در طول سال‌های پربار نویسندگی‌اش، توانست آثار برجسته‌ای از خود به یادگار بگذارد. دید چوبک نسبت به پیرامون و مسایل جامعه، دیدی ناتورالیستی است و مانند تمام نویسندگان ناتورالیست، موضوعاتی را پیش می‌کشد که خوشایند همگان نیست. (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸: ۷۶)؛ از خصایص سبک چوبک می‌بایست به این موارد اشاره کرد: «تمرکز بر زشتی‌ها و سیاهی و پلیدی‌ها، کنار زدن پوسته‌ی ظاهری همه چیز، از بین بردن حرمت ساختگی واژگان و مفاهیم با توجه به شخصیت‌های محروم و فراموش‌شده‌ی جامعه، توصیف و تصویرپردازی بسیار دقیق، بیان صریح و خشن و ...» (آژند، ۱۳۷۷: ۸۸)؛ ناتورالیست‌ها نامطلوب بودن موقعیت اجتماعی انسان‌ها و عدم تأثیرگذاری بر این موقعیت را با دقت نشان می‌دهند، چرا که انسان را برده‌ی تمایلات بیولوژیک می‌دانند. «چوبک نیز با توصیف زندگی آدم‌هایی که طعمه تنهایی، وابستگی‌های کشنده، هراس، فقر، بی‌فرهنگی و تعصب می‌شوند، به وضع موجود اعتراض می‌کند؛ اما از آن‌جا که به تکامل جامعه‌ی بشری باور ندارد، منادی تغییرناپذیری وضع موجود می‌شود.» (میرعابدینی، ۱۳۸۰: ۲۴۴)؛ اما از این بعد نیز می‌توان به آثار چوبک نگاه کرد که «او با اشراف کامل نسبت به مسائل فرهنگی، خلق و خو و زبان مردم و بهره‌گیری از عناصر داستانی، موفق می‌شود جنبه‌های پنهان زندگی مردم را در جامعه‌ی ایرانی تصویر کند.» (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸: ۷۷)؛ «نگاه ناتورالیستی بسیاری از آثار چوبک، در برهه‌ای از تاریخ ایران انگار جزء لوازم تنفس جامعه بوده است تا خود را به عینه در آینده‌ی داستان‌های او بازبینی و بازرسی کند و متوجه اطراف پلید و کثیف خود باشد.» (ثروت، ۱۳۸۶: ۱۴۹-۱۴۸)؛ براهنی می‌نویسد: «آثار چوبک مثل تونل بزرگ زیرزمینی است... خواننده در سفر زیرزمینی خود در این ظلمت، در این وحشت و در این کثافت، چهره‌ی خود را منعکس در دیوارهای خیس و چسبناک و عفونت‌زده می‌بیند و اگر در ایستگاهی این قطار ظلمت توقف کند، برای آن است که کمی روشنائی، کمی آسمان، چند ستاره و چند گل و گیاه و سبزه و چند نفس عمیق، در هوای آزاد، برای سوخت‌گیری ضروری است تا قطار ظلمت، باز در تونل زیرزمینی سرازیر شود و انسان با نیروی بیشتر اشکال و هیاکل وحشت را از برابر چشم بگذراند و در عین حال درونش از این عفونت آشوب شود تا خود را بهتر بشناسد و به این چسبندگی شوم زشتی و عفونت به چهره‌ی خویش وقوف بیشتری پیدا کند.» (براهنی، ۱۳۶۸: ۶۸۱)

بنابراین می‌توان گفت با توجه به ویژگی آثار ناتورالیستی، اگرچه چوبک نیز چونان همه نویسندگان ناتورالیست، بر روی مسایلی انگشت می‌گذارد که برای دیگران مطلوب نیست، اما باید به یاد داشت که در برخورد با دنیای چوبک، «باید این سطح ناتورالیستی را بشکافیم تا به عمق قضایا که در اصل، مسایل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است و بیشتر بر اساس علت و معلول‌های دیگری تعیین می‌شود، برسیم.» (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸: ۷۸)؛ در واقع، چوبک با توصیف بسیار دقیق و با انگشت گذاشتن بر روی موضوعاتی خاص، موجب آن شده است که داستان پس از اتمام، در ذهن خواننده ادامه یابد و حیات دیگری را در ذهن خواننده آغاز کند که این بار توام با تفسیر و تحلیل و کشف روابط علت و معلولی مسایل است. در داستان «آتما، سگ من» نیز چوبک با ترسیم و توصیف دقیق زندگی مردی تنها و سگی بی‌پناه که با از دست دادن صاحبش گویی همه‌ی زندگی‌اش را از دست داده، سبب تأمل و کشمکش ذهنی و حتی سوگیری، در مخاطبین می‌شود.

۳- تحلیل داده‌ها

در این بخش، بر آنیم در باب تأثیرپذیری چوبک از ناتورالیسم تأمل کنیم و نشان دهیم انگاره‌های این مکتب، چگونه در عناصر مختلف داستان «آتما، سگ من» بروز عینی دارد و زاویه دید ثابتی را نسبت به هستی و انسان برای چوبک تعریف کرده است.

۳-۱- شخصیت‌پردازی^۳

بسیاری بر آنند، چوبک در شخصیت‌پردازی، بر روی حالات روحی و شکافتن علت اصلی افکار و احساسات و ترسیم دقیق وضعیت جسمانی تأمل ویژه‌ای داشته است؛ به گونه‌ای که خواننده از رهگذر واژگان به عمق روان شخصیت‌ها دست می‌یابد. در بخشی از داستان «آتما سگ من» آمده است: «منی که از همه جا رانده شده بودم و به نام یک آدم کج‌خو و بی‌مذهب و خدانشناس و دشمن آدمیزاد و متنفّر از زن و بچه در محله‌ی خودم شناخته شده بودم و مردم روشن را تو کوچه از من بر می‌گرداندند و هیچ کس مرا لایق آن نمی‌دانست که با من زندگی کند...» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۶۷)؛ با همین عبارات کوتاه، خواننده، موقعیت روحی نامساعد شخصیت اصلی را درک می‌کند. هرچند بسیاری بر آنند «همه آدم‌های داستان‌های او، همان مردم عادی هستند که هر روز در کوی و برزن می‌بینیم؛ ولی در زیر قلم چوبک، با رنگی تیره‌تر نمایان می‌شوند.» (دستغیب، ۱۳۵۶: ۹۹)؛ در باب نحوه‌ی شخصیت‌پردازی دقیق و بی‌پرده و صریح چوبک می‌گویند: «اگر تمام شخصیت‌های داستان‌های چوبک را، به یک‌جا، جمع کنیم؛ موزه‌ای از وحشت خواهیم داشت... هر کس آن

³ - Characterizations

چنان گرفتار خویش است که نمی‌تواند، سرش را از طعمه‌ای که در برابرش افکنده شده، بلند کند و به ایده‌آل انسانی بیندیشد. در این موزه گرفتار طمع و وحشت و گرسنگی، انسان‌ها تا حدود حیوان‌های بدبخت سقوط کرده‌اند و امید رهایی، محال به نظر می‌رسد. (آتش سودا، ۱۳۸۴: ۱۸۸)؛ «تمام آدم‌هایش ترس خورده و از خود بیگانه‌اند.» (میرعابدینی، ۱۳۸۰: ۲۴۲)؛ اما از نکات قوتی که باید در شخصیت‌پردازی چوبک یادآور شد، آن است که «در شخصیت‌پردازی افراد داستان، بسیار خونسرد و بی‌طرف است و شخصیت اصلی آن‌ها را با نشان دادن کنش آن‌ها فرا می‌نماید.» (آژند، ۱۳۷۷: ۹۰)

در داستان «آتما، سگ من» چوبک از سازه‌های نمادین فراوانی بهره می‌برد. «آتما، در تفسیر برهمنی به معنای روح جهان است. اطلاق همین واژه، با این بار مفهومی سنگین به سگی بی‌پناه، وابسته، هراسان، تنها و رنجور، نشان از نوع نگاه چوبک دارد و گفتمان چوبک را با نوعی آبرونی تلخ همراه می‌کند.» (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸: ۸۱)؛ به نوعی، چوبک با اطلاق همین نام به چنین سگی یادآور می‌شود که همه‌ی معنویت و روحانیت این جهان، تنها در حد همین مادیت هستی این سگ قابل دریافت است و به عبارتی، همه‌ی معنویت، مادیت است. بنابراین اطلاق چنین نام هوشمندانه‌ای به سگی تنها و سرگشته و دردمند نشان از نگاه ناتورالیستی چوبک دارد.

از سوی دیگر، سگ، شاهی است ساکت و صامت که تمثیلی از وجدان و ضمیر خفته‌ی «من» داستان است. «آتما به عنوان انسانی سمبولیک و روانی، نمایشگر وجدان خفته انسان است که در وجود و پیکر سگ ظهور یافته است.» (باباسالار، ۱۳۸۵: ۱۵۲)

شخصیت داستان، مردی تنهاست که به‌طور تصادفی مسئول نگهداری از سگی شده است. او در آغاز از این مسئولیت، اندکی خوشحال می‌شود چرا که گمان می‌کند حضور سگ می‌تواند تنهایی ملال آور او را از میان ببرد، اما پس از یک اتفاق در می‌یابد با سگی عاجز و درمانده سروکار دارد که حتی قادر نیست در مقابل سگ‌های ولگرد از خودش دفاع کند. از این‌رو، نفرت تمام وجودش را در برمی‌گیرد. به مرور احساس می‌کند که سگ با آن نگاه‌های مزاحمش تنهایی او را به هم می‌زند. از این‌رو مصمم می‌شود با دادن غذای زهرآلود به زندگی سگ خاتمه دهد، اما سگ غذایش را نمی‌خورد. مرد از کار خود پشیمان می‌شود و غذای مسموم سگ را در گوری که از پیش حفر کرده بود، می‌ریزد. ناگهان از عمق گور صدایی بر می‌خیزد و تک‌تک گناهان مرد را برمی‌شمارد. این امر او را منقلب می‌کند و نهایتاً، هنگامی که راوی از دست سگ به استیصال و درماندگی می‌رسد، به او شلیک می‌کند و هنگامی که از آن حالت رخوت و بیهوشی به در می‌آید، می‌فهمد که به خودش شلیک کرده است. «در این جا خواننده درمی‌یابد که سگ همان راوی است؛

در واقع، «سگ نقشی نمادین دارد و تبدیل به مظهر وجدان خفته «من» قصه می‌شود. منی که از طریق حلول در وجود سگ، به اعترافی روانی از خود همّت می‌گمارد و این اعترافات روانی، یکی از عمیق‌ترین و در عین حال انسانی‌ترین اعتراف‌هایی است که در قصه‌های چوبک می‌توان پیدا کرد.» (براهنی، ۱۳۶۸: ۶۶۷)؛ «در اینجا سگ، زبان درونی شخصیت اصلی داستان است و اینک از اعماق او بیرون آمده؛ برون‌افکنی شده در برابرش ایستاده‌است و گناهان او را یک یک می‌شمارد و او را ترسی عمیق، ترسی وحشی، وحشتناک و جانکاه می‌انبارد... زبان این سمبول به پاخاسته از اعماق ضمیر ناخودآگاه، سخت فلسفی و پیچیده هم هست.» (همان: ۶۷۰)

در شخصیت‌پردازی چوبک نباید از توصیف غافل بود. آثار چوبک تقریباً از یک قاعده کلی پیروی می‌کند. همان گونه که در این داستان هم می‌بینیم چوبک «توصیف را با بیان اخلاق یا رفتار شروع می‌کند. سپس در میانه قیافه‌ها را نسبتاً به تفصیل شرح می‌دهد. در بیشتر داستان‌ها، در میانه داستان‌گریزی به گذشته شخصیت می‌زند و تاریخ زندگی‌اش را به طور مختصر مرور می‌کند. از افکار و اندیشه‌های شخصیت‌ها اطلاعاتی به ما می‌دهد و پس از آن اعمالشان را تا پایان پیگیری می‌کند.» (عبدللهیان، ۱۳۸۱: ۲۲۵)، در این داستان نیز چوبک از رهگذر چنین شخصیت‌پردازی دقیقی، دو شخصیت مجزای آتما و مرد تنها را با برشمردن اشتراکاتشان در تنهایی، ترس، سرگشتگی، طمع، از خود بیگانگی، دردمندی، اسارت، وابستگی و ناکامی‌شان در اعمال اراده، در یک نقطه به اتحاد می‌رساند. حرکت چوبک از این افتراق به سمت اشتراک، به مدد توان روایت‌گری ناتورالیستی اوست که دریچه‌ای را برای نگرستن انتخاب کرده است که هیچ جزیی از اجزای دشواری بقا و جبر زیستی انسان و حیوان از چشمانش مخفی نمی‌ماند.

نمونه‌ای از شخصیت‌پردازی دقیق چوبک در این اثر:

«شب بدی گذشت آغشته با کابوس‌های ریشه‌آور. تو خواب هم در تلاشِ کندنِ گودال بودم. قبرهای بسیاری کنده بودم و باز هم داشتم قبر می‌کندم. خودم را قبرکنی می‌دیدم که عمری کارم قبرکنی بود. آن‌هایی را که در کابوس‌هایم می‌کشتم، سگ نبودند، آدم بودند. آدم‌های ندیده و نشناخته و زبون و زمین‌گیری بودند که با کارد تنشان را قطعه‌قطعه می‌کردم. در کابوس‌هایم دیدم که خودم بچه بزرگی دارم - یک پسر بیست و چند ساله. زیبا، رشید و دلنشین. دیدم او را سر بریده‌ام و تنش را تکه‌تکه کرده‌ام و جلو آتما انداخته‌ام بخورد. این کابوس مرا با حالت غثیان از خواب پراند. شیشه عرق را از بالای سرم برداشتم و سر کشیدم و فوری تو رختخوابم بالا آوردم. عرقِ هنوز سرد را، قاتی کف و صفرا بالا آوردم.» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۵۸)

«یک روز اتفاق بدی افتاد که این سگ، پس از آن روز دیگر از چشمم افتاد. من از دم در خانه‌ای می‌گذشتم که چند تا عمله آنجا کار می‌کردند و یک توله سگ مردنی ولگرد هم که ریسمان کوتاهی دورگردنش بود و معلوم بود مایه‌ی بازی و آزار بچه‌های محل بود، آنجا برای خودش گوشه دیوار خوابیده بود. این توله مردنی، بدبخت‌تر از آن بود که هیچ‌وقت صاحبی به خود دیده باشد. از بس نژادش قاتی شده بود معلوم نبود اصلش چه و از کجا بوده. از این گذشته، گرسنگی کشیده و مُفنگی و چرک بود و شاید بیش از سه چهار ماه نداشت. تا چشم این توله به آتما افتاد از گوشه دیوار خیز برداشت و به طرف او حمله برد. هیچ وقت من آتما را آن چنان زبون و وحشت‌زده ندیده بودم. گوئی این توله مردنی آمده بود جاناش را بگیرد. تمام تنش رو چهار دست و پایش می‌لرزید. گوش‌هایش مانند برگ کاغذی که پس از مچاله شدن باز شده باشند، طرفین صورتش خوابیده بود. کوچک‌ترین نشان مقابله و دفاع در او دیده نمی‌شد. توله پارس می‌کرد و رو پاهایش خیز برمی‌داشت و این داشت از ترس نابود می‌شد. ناگهان توله کار خودش را کرد و با یک حمله چابک تکه گوشت ران آتما را با دندان کند. آتما پا گذاشت به فرار و مرا نیز که سر زنجیر او را در دست داشت، با نیروی جهنمی خود به دنبال کشید و توله سگ مردنی در در پی ما افتاد. خنده ناهنجار آن چند کارگر مرا سخت آزرده. این سگ که با نیروی جهنمی خود مرا چون بادبادکی به دنبال خود می‌کشید، اگر می‌خواست می‌توانست، توله مردنی را به یک حمله از هم بدرد و لقمه چپ کند و تکه استخوانی هم از او به زمین نگذارد. این دیگر برای من قابل تحمل نبود. تمام زحماتم به هدر رفته بود. دیگر کلافه‌ام کرده بود. حتماً این بیچارگی و ترسوئی او، در محل دهن به دهن می‌گشت که سگی به گندگی یک گوساله، جربزه یک بچه گربه را ندارد و پخی تو دلش کنی از هم و می‌رود و من دیگر نمی‌توانستم سرم را پیش اهل محل بلند کنم.» (همان: ۱۶۳)

«از بدبختی من و این اسیر زندگی من، همان شب خانه مرا دزد زد. من که در خواب مستی بودم و چیزی را نفهمیدم، اما صبح که پا شدم، دیدم چند دست لباس و ساعت و کارد و چنگال‌های نقره و یک فرش خوش نقش کرمان به غارت رفته بود. کاملاً آشکار بود که دزدان وقت زیادی در کار خود داشته‌اند و آتما این سگ بی‌مصرف زیانکار، تمام وقت در لانه خود افتاده بوده و با آمدن و رفتن دزدان از سر جایش تکان نخورده بود. انگار نه انگار سگی هم در خانه بوده. تردید نداشتم اگر خودی نشان داده بود و دزدان هیکل گنده رستم صولتش را می‌دیدند، دیگر گمان نمی‌بردند که این سگ با آن یال و کوپال، از خودش بی‌خاصیت‌تر خودش است و به ناچار در می‌رفتند، اما معلوم بود که از وجود او کوچک‌ترین آگاهی نداشتند.» (همان: ۱۷۱)

«خیلی زود از کار خودم که او را از پشت پنجره می‌پاییدم، خجالت کشیدم. چرا باید آنقدر سنگدل باشم که به تماشای قربانی خود بایستم و ناظر جان‌کندنش باشم؛ اما خودم نمی‌دانستم چکار می‌کنم. همه از روی دستپاچگی و خستگی و بی‌خوابی و سنگینی کابوس‌های دوشین بود که هنوز روحم را در چنگال داشت. نمی‌دانم شاید هم عمداً می‌خواستم بایستم و زهر خوردنش را تماشا کنم.» (همان: ۱۹۳)

۲-۳- جبر بیولوژیک

«بیشتر شخصیت‌های رمان‌های ناتورالیستی به گونه‌ای در سیکل بسته‌ی مرارت‌های ناشی از زمینه‌های بیولوژیک و فشارهای محیط ظالم و نامساعد اسیر هستند.» (زرشناس، ۱۳۸۹: ۱۰۴)

«عجبا که گوئی خود او هم به بخت بد خود کمک می‌کرد و رفتارش آن چنان زننده و تحمل‌ناپذیر بود، که کوچک‌ترین ترحم و محبتی در دل من نمی‌کاشت.» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۷۵)

«هیچکس مانند خود من از نیروی جهنمی او آگاه نبود. پیش از این، روزهایی که او را به گردش می‌بردیم گاه می‌شد که راهی که من می‌خواستم بروم، او نمی‌خواست؛ عناد می‌کرد و چنان زنجیر را از دستم می‌کشید که من در مقابل او حالت جوجه‌ای را پیدا می‌کردم. می‌دیدم کوچک‌ترین مقاومتی در برابرش ندارم. همان روز که از آن توله سگ فرار کرد، چنان تکانی به من داد که تا چند روز بعد مهره‌های پشتم درد می‌کرد و حالا او و من تنها در یک اتاق، در یک خانه دور افتاده، او زخم‌خورده و کینه‌جو و من زبون و ترس زده.» (همان: ۱۷۲)

«چه میتوانستم از «نیچه» یاد بگیرم؟ قساوت؟ شصت سال از مرگ او گذشته بود و فلسفه‌اش نیم‌دار شده بود. بی‌رحمی‌های زمان ما همه ناب و یکدست‌اند. در زمان ما همه کس، تمام فنون جلادی را به نیکوترین روش می‌داند. دیگر لازم نیست که در این زمینه کسی بیاید و چیزی به ما یاد بدهد. همین کار خودم، زهر دادن یک جانور بی‌گناه که اسیر من شده بود و آزارش به هیچ موجودی نمی‌رسید و حتی برنگشت به توله مردنی و ريقونه‌ای که گازش گرفته بود تلافی کند خودش شقاوت کمی است؟» (همان: ۱۸۵)

چوبک معتقد است سرنوشت انسان یعنی سرشت بیولوژیک او. انسان تنها یک ساختار عصبی است. روحی مطلقاً وجود ندارد. جسم نیز اسیر محیط و وراثت است و همین دو عنصر، منجر به احساس و عاطفه نیز می‌شود. «در داستان آتما، راوی که شخصیت اصلی داستان نیز محسوب می‌شود، به دلیل توهمات ناشی از غلبه تألمات روحی که تحت جریان سیال ذهن صورت می‌گیرد، از حالت عادی خود خارج شده و تصمیمات و تفکراتی را بروز می‌دهد که ناشی از مختل شدن و به هم ریختگی سیستم عصبی است.» (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸) در قسمتی از داستان آمده است:

«حالا دیگر کاری از دستم ساخته نبود- اگه هم بود شاید نمی کردم. من تشنه‌ی این قتل شده بودم. تمام وجودم متوجه آن بود. می‌خواستم در این زمینه هم تجربه‌ای داشته باشم. می‌خواستم بکشم و نمی‌خواستم کسی بفهمد. حتی علی را گفتم چند روزی به خانه‌ام نیاید. اگر اهل محل بو می‌بردند که من سگم را با دست خودم کشته‌ام و او را تو خانه‌ام چال کرده‌ام دیگر نمی‌توانستم تو این خانه و این محل زندگی کنم و روزگارم سیاه می‌شد.» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۶۸-۱۶۹)

«ندانستم چه می‌کنم. تا آنجا به هوش بودم که دستم برای تپانچه‌ای که در کشوی میزم بود دراز شد و دو تیر پیاپی به پیکر آن سگ جهنمی خالی کردم و از هوش رفتم. درست ندانستم چه زمان بیهوش بودم. چون به هوش آمدم، هنوز شب بود و ماه از پشت پرده‌های کلفت اتاق، مرده نورش را به درون پراکنده بود. خود را در خون غرقه یافته‌م. همه چیز فراموش شده بود. درد جانکاهی در شانه‌ی خود حس می‌کردم و چون چشمانم باز شد، سگ را دیدم که بر جسمم خم شده و زخم‌هایی که گلوله در شانه‌ام پدید آورده بود می‌لیسید و چشمانش چون دو گل آتش درونم را می‌سوزانید.» (همان: ۲۱۷)

از زاویه‌ی نگاه چوبک، در این داستان، انسان چونان حیوان، در دست جبر غرایز و تمایلات بیولوژیکی اسیر و گرفتار است. «در تمام قصه‌های چوبک که در آن‌ها حیوان‌ها نقشی دارند، توصیف حالات غریزی یک حیوان در نهایت دقت و سرعت و صراحت بیان شده است. گویی نویسنده از دیدگاه غرایز او جهان را از نظر گذرانده است.» (براهنی، ۱۳۶۸: ۶۲۰-۶۲۱)؛ گویی تعمّدی در میان بوده است تا نشان دهد که چگونه انسان و حیوان در ویژگی‌هایی به طور یکسان عمل می‌کنند و هر دو مقهور شرایط زیستی و جبر بیولوژیک هستند.

۳-۳- مخالفت با باورهای مذهبی و اخلاقی

در نگاه ناتورالیست‌ها، انسان ماهیتی صرفاً مادی دارد و جزیی از ساختار مادی این هستی است. بنابراین ناتورالیست‌ها منکر هر نوع ماهیت غیرمادی و روحانی انسان هستند. ناتورالیست‌ها، ایمان و اعتقاد مذهبی و مسایل روحانی و امور ماورایی و غیر مادی را خرافات محسوب می‌کنند. نگاه چوبک نیز از این نوع نگره دور نیست: «این زندگی کوتاه درخور دانش سرشار و معرفت بیکران ما نیست. به ما ستم شده. خوشا سنگ و آهن که هزاران سال می‌زیند. خوشا غبار که زندگیش از ما درازتر است. تف بر تو. این جهان را ما ساختیم و تو ستمگر را در آسمانش نشانیدیم و تاج گلی که هر شاخه‌اش با خون هزاران دل آبیاری شده بر تارک شومت نهادیم و نسل اندر نسل به کرنشت پشت دو تا کردیم و رخ بر آستانت سودیم و ستودیمت و تو بیدادگر هر دم نهیب نیستی به گوشمان سر دادی و داس مرگ میانمان به درو انداختی. افسوس که از افسون تو آگاهیم.

هرگاه نمی‌دانستیم جای چنان افسون نبود، اما تو نیز که ساخته و پرداخته خود مایی با ما می‌میری. من و تو هر دو با هم به بوته‌ی نیستی خواهیم افتاد. (همان، ۱۸۹-۱۹۰)

اشارات کوتاه خلاف عرف بازتاب یافته در «آتما» قابل تطبیق با نشانه‌های طبیعت‌گرایی است؛ «ناتورالیست‌ها ابایی از انکار خداوند ندارند، اما فرهنگ و عقاید دینی حاکم بر مردم ایران هرگز این اجازه را به نویسندگان حتی در سطح چوبک نیز نداده تا بخواهند آزادانه و بی‌پروا ضدیت با دین را آن‌گونه که طبیعت‌گرایان غربی در آثارشان آورده‌اند، بیان دارند. چوبک نیز از این قائده مستثنی نیست او با چیره‌دستی، باورهای خلاف مذهب را به طور غیرمستقیم با دستاویز قراردادن شخصیت‌های اصلی و گاه فردی در پیکره‌ی داستان‌ش به خواننده القا می‌کند.» (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸: ۸۳)؛ پناه بردن راوی در این داستان به درون خویش به جای خدا را در این جا بنگرید: «ای فریب مقدس! ای گول ارجمند به فریادم رس. همیشه تو پشت و پناه من بوده‌ای. این تو بودی که، سر تا سر زندگی، همواره مرا سرگرم و مشغول داشته‌ای. اینک بیا و دست گیر. من نابود می‌شوم.» (همان، ۱۹۴)

چوبک نشان می‌دهد که کاملاً سنت‌شکن است و تمامی عرف‌های مذهبی و اجتماعی را رد می‌کند. از نظر او خوبی موجود در اخلاقیات تزریق‌شده به فرد وجود ندارد و بر این باور است که اخلاق فرد اخلاقی است که تحت تاثیر شرایط خاص شکل می‌گیرد. درواقع چوبک، درنوشته‌های خود، ارزش‌ها و نظام‌های اجتماعی را نفی می‌کند، چیزی که انسان همواره در طول تاریخ به خاطر ساخت و پرداخت ارزش‌ها و نظام‌های اجتماعی همواره به خود تصویری علمی و جبرگرا ارائه می‌دهد و وقایع و تجربیات شخصیت داستان را می‌شکند و آن را به صورت وقایعی نامنسجم بیان می‌کند و ذهن و روان قهرمان‌های قصه‌هایش را مورد توجه قرار داده و تلاش برای عمق بخشیدن به شخصیت‌ها، بر نحوه‌ی بیان وی تاثیر می‌گذارد. می‌توان بر آن بود، در آثار چوبک، توصیف و تشریح صحنه‌هایی که در تقابل با عرف و قراردادهای اخلاقی است، فراوان به چشم می‌خورد.

۳-۴- زشتی‌ها و فجایع

صحنه‌هایی که داستان‌های چوبک در آن‌ها شکل می‌گیرند، به نوعی تصویرسازی مبالغه‌آمیز از فجایع و پلیدی‌هاست. «فضاهای پلشت و نازیبایی که نویسنده از این جامعه ترسیم می‌کند، همواره یادآور ناتورالیسم زولاست.» (فهم کلام و دیگران، ۱۳۹۰: ۸۹)؛ «به زودی بر ضعف خود چیره و در کار خود جری‌تر شدم. او دیگر به درد خودش هم نمی‌خورد. در یک رنج و شکنجه بی‌درمان می‌زیست... مگر نه دنیای متمدن این کار را تجویز کرده که باید اسبان و سگان پیر را با یک گلوله خلاص کرد؟» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۵۸-۱۵۹)

«ناتورالیست‌ها عقیده دارند که حقیقت، چه زیبا، چه زشت و چه زننده باید بیان و یا به تصویر کشیده شود، اما در عمل، ناتورالیست‌ها همواره «برشی از زندگی» را که زشت و کثیف است برای توصیف بر می‌گزینند و تصویری تقریباً آمیخته با بدبینی ترسیم می‌کنند.» (رادفر، ۱۳۸۳: ۳۳)؛ و البته باید تأکید داشت توفیق چوبک در ارایه‌ی چنین برشی از زندگی و چنین تصاویر هولناکی از جنبه‌های پلشت و پست زندگی انسان‌ها مدیون جهان‌نگری ناتورالیستی اوست. (نک. میرعابدینی، ۱۳۸۰: ۲۴۳)

«نیمروز وقتم صرف کنندن گودالی برای او شد، گودالی که لاشه اش را در آن چال کنم، دیگر در کشتش تردید نداشتم، او در تمام مدتی که من سرگرم کنندن گودال بودم مرا خونسرد و بیمار می‌پایید و هرازگاهی آه خراشیده‌ی ناخوشی از گلایش می‌پرید، گاه پیشم چنان مظلوم و بی‌پناه جلوه می‌کرد که می‌خواستم کلنگ را بر سر خودم بزنم. از خودم بدم می‌آمد حتی حس کردم کشتن این سگ، همه‌ی اشتباهات و بدی‌های زندگی مرا تکمیل خواهد کرد.» (همان، ۱۶۶)

آهنگ مرگبار یک ناقوس کلیسا، همراه با ناله‌ی دردناک بمی از توی حیاط و از طرف لانه‌ی آتما بلند بود. در تاریکی جانفرسا خیره ماندم و نیروی تکان خوردن را نداشتم... مسحور در رختخوابم ماندم. نگاه کردم دیدم رو ملافه خون بالا آورده‌ام - مثل خون تازه‌ای بود که از تن پسرم پشنگ زده بود. (همان: ۱۸۱)

۳-۵- شرح جزئیات حوادث و وقایع

«از دیگر اصول مکتب ناتورالیسم، توجه و وسواس فوق‌العاده در تصویر کردن جزئیات امور و توصیف دقیق آن‌ها در داستان است. گرایش و تعهد ناتورالیسم به عکس‌برداری از طبیعت و بازنمایی مستقیم واقعیت عینی، به تقلید عین به عین واقعیت می‌انجامد. ناتورالیسم مکان و زمان حوادث داستان را با جزئیات دقیق به تصویر می‌کشد، به همین دلیل فضای ناتورالیستی، «فضای تقلیدی» است. بدین ترتیب ناتورالیست‌ها تقریباً همه‌ی آثارشان را بر پایه‌ی یادداشت‌هایی بنا می‌کنند که مدت‌های طولانی گرد آورده‌اند.» (رادفر، ۱۳۸۳: ۳۹-۴۰) چوبک تواناترین نویسنده در توصیف تمام ابعاد داستانی خود است. برای او «پرداختن به جزئیات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چرا که هر مورد جزئی، نه تنها به گونه‌ای خاص بر ذهن و روان خواننده تأثیرگذار است، بلکه ناقل نوعی اطلاعات ضروری پیرامون زندگی پرسناژ و جامعه اوست.» (فهیم کلام و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۳)؛ در داستان‌های چوبک، اصل عینیت‌گرایی منجر به این می‌شود که تمام جزئیات با دقت توصیف شوند: «اندامش نقص نداشت. دست‌هایش کشیده و با پنجه‌های پهن که مفصل بازوهایش زیر بغلش رسیده بود. اندامش کشیده، چون یک کشتی. میان باریک، موی خوابیده که نزدیک به دم کم پشت و نزدیک گردن پرپشت و مواج بود. کله درشت، گوش‌ها کوچک و تیز، چشم قهوه‌ای با یک نگاه انسانی که

با آدم حرف می‌زد. رنگ مو زرد سیر که دو وصله موی سیاه، مثل زین اسب رو پهلوهایش نقش بسته بود. زیر شکم و پاها زرد و سفید قاتی، پوزه سیاه و مرطوب، دم صاف و پایین افتاده، پاهای گرد و چرخی با ناخن های سیاه و کوتاه. آرواره بالا کمی برآمده و روی آرواره پایین چفت شده. زیبا و با شخصیت و یک جانور دوست داشتنی.» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۴۵)

«آفتاب به دشت مغرب خزیده بود. پاییز سرد برگ‌ها را دانه‌دانه از تن درخت‌ها کنده بود. وقتی کلید را برای باز کردن درِ کوچه از جیم درآوردم و سردی چندش‌آور آن را میان انگشتانم حس کردم، تازه فهمیدم که چقدر سردم بود. باد خزان شلاق‌کشی که بعد از ظهر آن روز توی کوچه‌باغ‌های «الهیه» کولاک انداخته بود، تو خانه‌ی من هم درو کرده بود و ته مانده‌ی برگ‌های زنگاری سیب و سفید دار و چنار را پخش چمن کرده بود و برگردان نورِ سرخ آفتاب غروب و قلقلک نسیم آن‌ها را به حال سكرات انداخته بود. جنب و جوش و وراجی گله گنجشکانی که در آن تنگ غروب لای کاج‌های عبوس و سرسخت برای خود لانه‌ی شب می‌جستند و صدای تپ تپ برگ‌های سفید دار که تو گوش آدم پیچ می‌کردند، خبر مرگ سیاه آتما را به گوشم می‌خواندند.» (همان، ۱۸۹)

۳-۶- انگیزه‌های حیوانی در شخصیت‌ها

«در میان نویسندگان، بیش از همه، طبیعت‌گرایان به حیوانات اهمیت داده‌اند.» (حسن‌زاده، جمعه، ۱۳۹۲: ۱۶۹) ناتورالیست‌ها انسان را موجودی بیچاره و کوچک می‌پندارند که هستی‌اش به طور جبری به کنترل غرایز درآمده است. «انسان از نظر ناتورالیست‌ها، حیوانی است که سرنوشت او را وراثت، محیط و فشارهای لحظه تعیین می‌کند. این تصویر مایوس‌کننده، باعث محرومیت انسان از هر گونه اختیار و مسئولیت در برابر اعمالش می‌شود چرا که اعمال او صرفاً نتیجه‌ی اجتناب‌ناپذیر تأثیر نیروها و اوضاع مادی است که کاملاً خارج از اراده‌ی او عمل می‌کنند. صادق چوبک از معدود نویسندگانی است که به توصیف زندگی حیوانات می‌پردازد و علاوه بر شخصیت‌پردازی، با نفوذ به درون و روح آن‌ها و افشای جنبه‌های درونی و انعکاس رفتار آن‌ها، درصدد تشابه میان انسان و حیوان برآمده است.» (همان، ۱۶۸)

«گفتم لباس پوشیدن. آن روز دیگر خیلی خلقم را تنگ کرد. صبح زودی بود که هر دو ناشتایی خورده بودیم و من رفتم به اتاق خوابم که لباس پوشم تا به گردش برویم. تازه لخت شده بودم؛ لخت عریان. من که خیال می‌کردم او تو سالن در گوشه‌ی خودش رو پتو خوابیده، با کمال تعجب دیدم آمده تو آستانه‌ی اتاق ایستاده و اندام عور مرا تماشا می‌کند. او حالت صاحب خانه زورمندی را داشت که دزد بدبخت بی‌دست و پای را حین دزدی می‌پایید. با دیدن او، شتابان خودم را پوشاندم. اما چه فایده؛ او تن لخت مرا دیده بود.

معلوم بود که پاورچین پاورچین آمده بود و با کمال وقاحت مرا مدتی تماشا کرده بود. حس کردم همه چیز تمام شده و دیگر نفوذی بر او نخواهم داشت. از آن پس حس می‌کردم خورده برده زیر دستش دارم. او از زیر و روی زندگی من آگاه بود. مرا دست انداخته بود و مایه‌ی مسخره خود ساخته بود. چرا من باید تا این اندازه با او روراست بوده باشم که در خلوت من راه بیابد و از همه چیز من سر در بیاورد؟ دیگر قابل تحمل نبود. دیگر در هیچ‌یک از کارهای خودم اختیار و آزادی نداشتم و دست و دلم به هیچ کاری نمی‌رفت.» (چوبک، ۱۳۵۵: ۱۷۴)

«او در تمام مدتی که من سرگرم کندن گودال بودم، مرا خونسرد و بیمار می‌پایید. در تمام مدتی که من با بیل و کلنگ کلنجار می‌رفتم و عرق می‌ریختم. او حتی یکبار هم از سر جایش تکان نخورد. همچنان با زنجیر کلفت و میخ طویله‌اش وصله زمین شده بود و به من نگاه می‌کرد، اما هر از گاهی، آه خراشیده‌ی ناخوشی از گلویش بیرون می‌پرید. گاه پیشم چنان مظلوم و بی‌پناه جلوه می‌کرد که می‌خواستم کلنگ را به سر خودم بزنم. از خودم بدم می‌آمد. یک بار، حتی، حس کردم کشتن این سگ تمام اشتباهات و بدی‌های زندگی مرا تکمیل خواهد کرد.» (همان: ۱۷۸)

«راستش بگویم دیدم دارد از زندگی من سر در می‌آورد. مرا می‌پایید و با حرکاتش تحقیرم می‌کرد. برایم یک مدعی محسوب می‌شد. به کلی دست مرا خوانده بود. رفتار و حرکاتش طوری بود که گویی من در آن خانه وجود ندارم. رویش را از من برمی‌گرداند. مثل اینکه مرتب ازم ایراد می‌گرفت. حتی گاهی به محاکمه‌ام می‌کشید - منی که صدها تن را در عدلیه به محاکمه کشیده بودم، به محاکمه می‌کشید. پس باید از شرش رها می‌شدم.» (همان: ۱۸۸)

۳-۷- پایان غم‌انگیز

«داستان‌های ناتورالیستی پایانی اندوه‌بار و غم‌انگیز دارند، اما بر خلاف تراژدی که در آن قهرمان، مقهور خدایان یا دشمنانی قوی است، در آثار ناتورالیستی، فرد تحت تأثیر جبر بیولوژیکی، تاریخی و اجتماعی است.» (تلخابی و همکار، ۱۳۹۸: ۹۰)؛ در داستان «آتما سگ من»، مرد ناامید و مالیخولیایی از خود متنفر شده است: «لحظه‌ای گمان بردم هوای زهرآلود خانه مرا به سوی مرگ کشانده. (چوبک، ۱۳۵۵: ۷۵)؛ «آیا به زودی خواهم مرد... تو هم اکنون مرده‌ای، اما هنوز به خاک نرفته‌ای.» (همان، ۱۹۶) و در نهایت خود را هدف گلوله قرار می‌دهد. «... دستم برای تپانچه‌ای که در کشتو میزم بود دراز شد و دو تیر پیاپی به پیکر آن سگ جهنمی خالی کردم و از هوش رفتم... چون به هوش آمدم... خود را در خون غرقه یافتم... درد جانکاهی در

شانه خود احساس می‌کردم... سگ را دیدم که بر جسمم خم شده و زخم‌هایی که گلوله در شانه‌ام پدید آورده بود می‌لیسید.» (همان، ۱۹۷)

۴- نتیجه‌گیری

بر مبنای مقاله‌ی حاضر می‌توان گفت:

۱- اشتراکات میان بی‌پناهی و وابستگی و ناچاری انسان و حیوان در این داستان با تکیه بر دشواری بقا، پیشی گرفتن جسم از روح و جبرهای زیستی طرح شده است. در این میان چوبک با پای‌بندی به ناتورالیسم در راستای روایت داستان با توجه صرف به زشتی‌ها و بیان زندگی منفور و اسارت‌بار شخصیت‌ها، کلام خویش را موثرتر کرده است. توجه به جزئیات در صحنه‌سازی‌های بی‌بدیل و گفتگوهای درونی نیز در داستان آتما از جمله عواملی است که گزارش ناتورالیستی چوبک از این قرابت را به درستی نشان می‌دهد. در کل، می‌توان گفت این اثر، به مدد عناصر ذکرشده، بیانگر حیرانی و سرگردانی شخصیت‌هایی است که هیچ دارویی، درمان‌گر درد آن‌ها نیست و هر لحظه بیشتر در سرگشتگی خویش گم می‌شوند و قادر نیستند به هیچ‌عنوان، زنجیر اسارت به باورها، خلق‌و‌خوهای موروثی، بدبینی‌ها و ترس‌های ریشه دوانده در سرتاسر وجودشان را پاره کنند.

۲- این اثر نشان می‌دهد انسان نیز چون حیوان، چندان تابع عرف و قراردادهای اجتماعی و باورهای اخلاقی نیست و حکمران اصلی وجود انسان در عملکردش مانند حیوان جبر بیولوژیک و فشارهای محیط است. چوبک با توصیف و علت‌یابی تلویحی تنهایی و دردمندی و سرگشتگی شخصیت اصلی و نشان دادن تأثیر این احوال در عملکرد او نشان می‌دهد انسان نیز علی‌رغم همه ادعاها، چنان حیوان چیزی فراتر از یک نظام فیزیولوژیک نیست؛ نظامی که ناآگاهانه به سوی مرگی خودخواسته گام برمی‌دارد.

۳- چوبک با نگرهی ناتورالیستی خود زوایایی از زندگی انسان و حیوان را با دقت و ژرف‌بینی نشان می‌دهد و آرایه‌ی این برش از زندگی زشت، کثیف، وابسته و تنهای انسان و حیوان در این اثر ناشی از واقع‌بینی نویسنده‌ای است که هستی را از زاویه‌دید خاص ناتورالیستی می‌نگرد و این نگره طبیعتاً توأم با مناسبات و الزامات خاص فکری است. دو شخصیت اصلی این داستان، درمانده و آزرده از زندگی‌اند و این حال، ناشی از رویدادهای گذشته زندگی و ازهم‌پاشیدگی روابط و اختلال در روابط آن‌هاست. هر دو شخصیت، تهی از احساس هم‌زیستی با جهان‌اند. راوی، انسانی تهی از روح است. او در شرایطی قرار دارد که جز سایه‌ی انسان چیز دیگری نیست. همان‌گونه که آتما به دلیل شرایط خاص زیستی‌اش، جز سایه‌ای از سگ نیست و چنان مرد، تمامی روابطش را با جهان واقعی از دست داده است.

۴- در تفهیم و تبیین قرابت میان انسان و حیوان، کاوشگری چوبک در روان‌شناسی حیوانی، آرام به سمت همسانی با روان‌شناسی انسانی سیر می‌کند و دردها و احساسات انسان و حیوان را درمی‌آمیزد تا تنهایی و دلهره را بن‌مایه‌ی اصلی حیات انسان و حیوان معرفی کند و نشان دهد چگونه هر دو محکوم به اسارت‌اند و راهی برای گریز ندارند و همواره در مداری بسته حرکت می‌کنند. در کل می‌توان گفت چوبک با نگاهی ناتورالیستی، سرنوشت مشابه انسان و حیوان را در وابستگی و بردگی به نمایش می‌گذارد. به‌واقع او با دادن امکان سیری به درون جهان یک حیوان و مشاهده وابستگی و ذلتش، به گونه‌ای همانندی رنج انسان و حیوان را برملا می‌کند و از سوی دیگر یادآور می‌شود که درست برخلاف گفتمان مذهبی که انسان را اشرف مخلوقات می‌داند، انسان نیز چون حیوان ضمیر نیست بلکه یک سیستم عصبی است. چوبک مرز میان روح و جسم را در هم می‌شکند و نشان می‌دهد با توجه به آن که جسم در چنگال قوانین حاکم بر محیط و وراثت است، عامل تمام تظاهرات احساسی و عاطفی است.

۵- در پایان می‌توان بر آن بود گزارش و روایت‌گری ناتورالیستی چوبک از موقعیت بغرنج انسانی تنها و حیوانی وابسته، با تأمل بر جدال درونی شخصیت‌ها و نحوه جولان امیال و افکار شر در پهنه‌ی روانشان نهایتاً به قرابت و همسانی احوالات این دو می‌گردد. شخصیت‌های این اثر، در دنیای خویش رنج می‌کشند و جدالی درونی میان زندگی و مرگ دارند. سائق مرگ آن‌ها را به سمت مرگی محتوم و خودخواسته پیش می‌برد و از آن جایی که دست و پای سائق زندگی با عواملی چون تنهایی و درماندگی بسته شده، توان مبارزه با سائق مرگ را ندارد. از این رو شخصیت‌های این اثر به شکلی ژرف به ورطه‌ی رنج و اضطراب می‌افتند. این جدال درونی و پیروزی سائق مرگ که در رفتارهای راوی به شکل خشم، نفرت، هراس، بی‌رحمی، قتل و... نمایان است؛ نهایتاً منجر به ادراک این امر می‌گردد که سگ به گول درونش بدل گشته است و اینک گناهان وی را یک یک می‌شمارد و راوی را وادار به اعتراف می‌کند.

این همسانی میان انسان و حیوان و این نگره‌ی ناتورالیستی در این اثر، بی‌شک همراه با درونمایه‌ی فلسفی است. این داستان به مسایل بنیادی انسانی و وجودی در ارتباط با مرگ، وابستگی، درماندگی و... نیز پرداخته است. بدین گونه که هر کس این داستان را بخواند، آن را بی‌شباهت به زندگی انسان‌ها نمی‌بیند و مفهوم عمیق فلسفی آن را درک می‌کند و بر روی روان ناهمساز و پیچیده‌ی بشر درنگ کرده، درمی‌یابد که در بسیاری از مواقع راه گریزی وجود ندارد. انسان‌ها در جستجوی آرمانی به نام آزادی قطع تعلّق می‌کنند، اما تحمّل دلهره‌ی این آزادی را ندارند و پس از مدتی برای تعلّقات خویش گریه سر می‌دهند. صدای آزاردهنده تنهایی

دانشگاه مازندران

پژوهش‌نامه‌ی مکتب‌های ادبی، دوره‌ی ۹، شماره‌ی ۲۹، صص ۵۴-۷۹

در سراسر این داستان ذهن شخصیت‌ها را به آشوب می‌کشد و آن‌ها را هر دم ضعیف‌تر و نزارتر می‌کند و این همه با قوت گرفتن مرگ برابر است.

منابع

- آتش‌سودا، محمدعلی، (۱۳۸۴)، «شیوه‌ی داستان‌نویسی صادق چوبک»، **مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز**، دوره ۲۲، شماره اول، (پیاپی ۴۲)، بهار، صص ۱۸۷-۲۰۲
- آزند، یعقوب، (۱۳۷۷)، «میراث داستان‌نویسی چوبک»، **ادبیات داستانی**، شماره ۴۸، پاییز، صص ۸۶-۹۰.
- باباسالار، اصغر، (۱۳۸۵)، «صادق چوبک و نقد آثار وی»، **مجله ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران**، دوره ۵۷، شماره ۱۷۷، بهار، صص ۱۳۱-۱۵۱.
- براهنی، رضا، (۱۳۶۸)، «**قصه نویسی**»، چاپ چهارم، نشر البرز: تهران.
- تلخابی، مهری و مصطفی محمدی، (۱۳۹۸)، «طبیعت‌گرایی چوبک در چراغ آخر»، **دو فصلنامه علوم ادبی**، سال ۹، شماره ۱۵، بهار و تابستان، صص ۷۱-۹۵.
- تلخابی، مهری و تورج عقدایی، (۱۳۹۵)، «گزارش ناتورالیستی صادق چوبک از سیمای زن در رمان سنگ‌صبور»، **بهارستان سخن**، دوره ۱۳، شماره ۳۲، صص ۱۵۷-۱۸۰.
- ثروت، منصور، (۱۳۸۶)، «**آشنایی با مکتب‌های ادبی**»، چاپ اول، انتشارات سخن: تهران.
- چوبک، صادق، (۱۳۵۵)، «**چراغ آخر**»، چاپ دوم، انتشارات جاویدان: تهران.
- حسن‌زاده‌میرعلی، عبدالله و معصومه جمعه، (۱۳۹۲)، «ناتورالیسم و فابل با نگاهی بر آثار صادق چوبک»، **دو فصلنامه تاریخ ادبیات**، شماره ۷۳، پاییز و زمستان، صص ۱۶۷-۱۸۲.
- حیدری، مریم و همکار، (۱۳۹۴)، «آنیسم و پیوند آن با ناتورالیسم در آثار صادق چوبک»، **ادب پژوهی**، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۱۰۵-۱۲۶.
- دستغیب، عبدالعلی، (۱۳۵۶)، «**نقد آثار صادق چوبک**»، نشر چاپار: تهران.
- دهباشی، علی، (۱۳۸۰)، «**یاد صادق چوبک (مجموعه مقالات)**»، چاپ اول، نشر ثالث: تهران.
- رادفر، ابوالقاسم، (۱۳۸۳)، «نقد و تحلیل وجوه تمایز و تشابه اصول کاربردی مکتب‌های ادبی رئالیسم و ناتورالیسم»، **فصلنامه پژوهش‌های ادبی**، شماره ۳، بهار، صص ۲۹-۴۴.
- زرشناس، شهریار، (۱۳۸۹)، «**پیش درآمدی بر رویکردها و مکتب‌های ادبی، دفتر دوم: از عصر رئالیسم تا ادبیات پسا مدرن**»، چاپ اول، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی: تهران.
- سیدحسینی، رضا، (۱۳۸۷)، «**مکتب‌های ادبی**»، دو جلد، چاپ ۱۵، موسسه انتشارات نگاه: تهران.

- صحتی، افسانه و همکاران، (۱۳۸۸)، «بررسی برخی وجوه اشتراک و افتراق داستان‌های کوتاه چوبک و ادگار آلن پو»، **مطالعات ادبیات تطبیقی**، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۱۵۷-۱۸۴.
- عبدالهیان، حمید، (۱۳۸۱)، «شخصیت و شخصیت‌پردازی در داستان معاصر»، آن: تهران.
- فورست، لیلیان، (۱۳۷۵)، ناتورالیسم، ترجمه محسن افشار، مرکز: تهران.
- فهیم کلام، محبوبه و دیگران، (۱۳۹۰)، «بررسی دیدگاه‌های ناتورالیستی زولا و چوبک»، مجله مطالعات ادبیات تطبیقی، پاییز ۹۰، شماره ۱۹، از ص ۸۱-۹۸.
- لاج، دیوید، (۱۳۸۹)، رمان پسامدرنیستی نظریه‌های رمان، ترجمه حسین پاینده، تهران، نیلوفر
- مشتاق مهر، رحمان، (۱۳۹۰)، «مطالعه شکلی و ساختاری داستان‌های صادق چوبک»، **ادب پارسی معاصر**، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۱۷-۱۳۱.
- مقدادی، بهرام، (۱۳۷۸)، فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی، فکر روز: تهران.
- میرعابدینی، حسن، (۱۳۸۰)، صد سال داستان‌نویسی ایران، چاپ دوم، نشر چشمه: تهران.
- ناظرزاده کرمانی، فرهاد، (۱۳۶۸)، «نمادگرایی در ادبیات نمایشی»، چاپ اول، انتشارات برگ: تهران.
- نبی‌زاده اردبیلی، ندا، (۱۳۸۹)، «مردی در قفس، عصاره‌ی ناتورالیسم چوبک»، **فصلنامه نقد، تحلیل و زیباشناسی متون**، دوره ۲، شماره ۱، فروردین ۱۳۹۸، صص ۵۵-۷۲.
- نوروززاده چگینی، وحیده و همکار، (۱۳۹۳)، «ردپای ناتورالیسم در سنگ صبور و زقاق المدق»، **فصلنامه مطالعات ادبیات تطبیقی**، دوره ۸، شماره ۳۱، ۱۴۵-۱۶۲.
- ولک، رنه، (۱۳۸۵)، «تاریخ نقد جدید»، ترجمه سعید ارباب شیرانی، بخش ۱، نیلوفر: تهران.

References

- Abdollahiyan, Hamid. (2002). *Character and Characterization in Contemporary Fiction*, Tehran: Aan.
- Atashsoda, Mohammad Ali. (2005). "The Writing Style of Sadegh Chubak", *Journal of Social and Human Sciences*, University of Shiraz, Vol. 22, No. 1 (Serial No. 42), Spring, pp. 187-202.
- Azhand, Yaghoub. (1998). "The Legacy of Chubak's Fiction", *Fiction Literature*, No. 48, Autumn, pp. 86-90.
- Babasalaar, Asghar. (2006). "Sadegh Chubak and Criticism of His Works", *Journal of Literature and Humanities*, University of Tehran, Vol. 57, No. 177, Spring, pp. 131-151.
- Baraheni, Reza. (1989). *Fiction Writing*, 4th Edition, Tehran: Alborz Publishing.
- Chubak, Sadegh. (1976). *Cheragh-e Akhar*, 2nd Edition, Tehran: Javidan Publishing.
- Dashtghib, Abdolali. (1977). *Critique of Sadegh Chubak's Works*, Tehran: Chapar Publishing.
- Dehbashi, Ali. (2001). *In Memory of Sadegh Chubak* (Collection of Articles), 1st Edition, Tehran: Sales Publishing.
- Faheem Kalam, Mahbubeh et al. (2011). "A Study of Zola and Chubak's Naturalistic Views", *Comparative Literature Studies*, Autumn, No. 19, pp. 81-98.
- Furst, Lilian R. and Peter N. Skrine (1996). *Naturalism*, translated by Mohsen Afshar, Tehran: Markaz.
- Hassanzadeh Mirali, Abdollah & Jomeh, Masoumeh. (2013). "Naturalism and Fable with a Focus on Sadegh Chubak's Works", *Journal of Literary History*, No. 73, Autumn and Winter, pp. 167-182.
- Heidari, Maryam & Colleagues. (2015). "Animism and Its Connection with Naturalism in Chubak's Works", *Journal of Literary Research*, Vol. 9, No. 33, pp. 105-126.
- Lak, David. (2010). *Postmodernist Novel: Theories of the Novel*, translated by Hossein Payandeh, Tehran: Niloufar.
- Meeraabedini, Hassan. (2001). *A Hundred Years of Iranian Fiction Writing*, 2nd Edition, Tehran: Cheshmeh Publishing.
- Moghadami, Behram. (1999). *Dictionary of Literary Criticism Terms*, Tehran: Fekr Rooz.
- Mostagh Mehr, Rahman. (2011). "A Formal and Structural Study of Sadegh Chubak's Stories", *Contemporary Persian Literature*, Vol. 1, No. 1, pp. 117-131.
- Nabi Zadeh Ardabili, Neda. (2019). "Frequency types and their function in the creation of the story", *Criticism, Analysis, and Aesthetics of Texts*, Vol. 2, No. 1, pp. 55-72.
- Naderzadeh Kermani, Farhad. (1989). *Symbolism in Dramatic Literature*, 1st Edition, Tehran: Barg Publishing.
- Noroozadeh Chegini, Vaheedeh & Elham Maryami. (2014). "Traces of Naturalism in Sang-e Saboor and Zuqaq al-Madaq", *Comparative Literature Studies*, Vol. 8, No. 31, pp. 145-162.
- Radfar, Abolghasem. (2004). "Analysis of the Distinctions and Similarities between Realism and Naturalism", *Literary Research Quarterly*, No. 3, Spring, pp. 29-44.
- Saheti, Afsaneh & Colleagues. (2009). "A Comparative Study of Chubak's Short Stories and Edgar Allan Poe's Works", *Comparative Literature Studies*, Vol. 3, No. 10, pp. 157-184.

- Sarvati, Mansour. (2007). *An Introduction to Literary Schools*, 1st Edition, Tehran: Sokhan Publishing.
- Seyed Hosseini, Reza. (2008). *Literary Schools*, 2 volumes, 15th Edition, Tehran: Negah Publishing.
- Talekhab, Mehri & Mostafa Mohammadi. (2019). "Chubak's Naturalism in Cheragh-e Akhar", *Biannual Journal of Literary Sciences*, Vol. 9, No. 15, Spring & Summer, pp. 71-95.
- Talekhab, Mehri & Touraj Aghdaei. (2016). "Chubak's Naturalistic Portrayal of Women in Sang-e Saboor", *Baharestan Sokhan*, Vol. 13, No. 32, pp. 157-180.
- Wellek, Rene. (2006). *History of Modern Criticism*, translated by Saeed Arbab Shirani, Part 1, Tehran: Niloufar Publishing.
- Zarrinshenas, Shahriar. (2010). *An Introduction to Literary Approaches and Schools*, Vol. 2: *From the Age of Realism to Postmodern Literature*, 1st Edition, Tehran: Institute for Culture and Islamic Thought Research.